

Център за семиотични и културни изследвания

eБИБЛИОТЕКА

ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИ ПОХВАТИ ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА СЪМНЕНИЕ В ОНЛАЙН МЕДИИТЕ

Катерина Войнова

2020

e-издание на Център за семиотични и културни изследвания
2020
www.cssc-bg.com

ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИ ПОХВАТИ ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА СЪМНЕНИЕ В ОНЛАЙН МЕДИИТЕ

Катерина Войнова, СУ „Св. Климент Охридски”

Резюме: Новините се характеризират със своята фактологичност. Често обаче журналистите използват различни похвати, за да изразят съмнение или недоверие в информацията, която съобщават. По този начин, макар и имплицитно, те изразяват своето отношение. Съмнение може да бъде изразено по лексикален път, чрез преизказване на чуждата реч, чрез употреба на кавички или поставяне на въпросителен знак след съобщителни изречения. Така журналистите поставят под въпрос както реалността, така и целесъобразността в действията на обществените личности и институции.

Ключови думи: онлайн медии, съмнение, новини

Journalist techniques for expressing doubts in online media

Katerina Voynova, SU “St. Kliment Ohridski”

Abstract: News stories are factual reports of events, it is all about facts. However, journalists often use various techniques in order to express doubt or disbelief in the information they report. In this way, though implicitly, they convey their attitude. Doubt can be expressed lexically, by rewording or paraphrasing the speech of others, by using quotation marks or by putting a question mark at the end of statement sentences. Thus journalists call into question both the genuineness and the appropriateness in the actions of public figures and institutions.

Keywords: online media, doubt, news

Макар новините да се характеризират със своята фактологичност, медиите често изразяват своето отношение чрез езиковите изразни средства, които подбират. В настоящия доклад ще бъде обърнато внимание на похватите, с които си служат журналистите, за да изразят съмнение в действителността и/или целесъобразността на събитията, за които съобщават. Ще бъдат разгледани различни начини за изразяване на съмнение и недоверие – по лексикален път, чрез употреба на пунктуационни знаци, чрез преизказване на чужда реч.

Лексикалната система на един език е сред най-ползотворните източници на средства за изразяване на оценка. На лексикално равнище съмнение и колебание в

реалността на даден факт или събитие може да се изрази с **частици**: *Цветанов май си отива. Но има нещо много по-важно* (mediapool.bg, 25.03.2019г.); *Борисов май намери доказателства за вината на Кремъл* (fakti.bg, 28.03.2018г.); *ГЕРБ се отчете пред уж опозиционната "Воля"* (mediapool.bg, 20.03.2019г.); *Поскъпването на билета в София надали ще мине* (mediapool.bg, 12.04.2016г.). Израз на съмнение се постига и чрез препратка към известната песен на Васил Найденов и последвалия въпросителен знак: *На Трети март Борисов заяви, че сме свободни. А дали е така?* (03.03.2019г.); *От АПИ се похвалиха за "Тракия", а дали е така?* (fakti.bg, 04.06.2015г.).

Наречията също се оказват продуктивни за изразяването на недоверие: *Едва ли Борисов и министрите му са декларирали всички имоти и пари?!* (frognews.bg, 07.08.2018г.). В този пример освен наречието (*едва ли*), авторът е поставил накрая въпросителен и удивителен знак, като по този начин е подсиллил своето отношение. Лийдът на новината продължава тази линия на съмнение: *Сметната палата обяви новите милионери сред властта. Да ги ожалиш! Най-вече да жалиш премиера, който излезе по-беден от всичките си министри. Как така вицетата Екатерина Захариева, Красимир Каракачанов и Валери Симеонов са по-имуществени от боса си?* Недоверието на журналиста личи от разговорната лексика, която е използвал (*вицетата; по-имуществени; боса*).

Недоверието на журналиста е ясно изразено и в следващите заглавия: *Столичният кмет се споразумя съмнително със строителни предприемачи* (mediapool.bg, 21.03.2008г.); *Кубинки за 270 лева за българската армия. Доста съмнително, нали?* (alarmnews.com, 23.09.2018г.). Съмнението е подчертано на две места във втория пример, има две наречия – едно за подчертаване на степента и едно за съмнение (*доста съмнително*), като следва и частицата (*нали*), която търси потвърждението на читателя.

За изразяването на възможност нещо да се случи или да не се случи свидетелства следващия пример: *ИЗПРЕВАРВАЩО В ПИК: ГЕРБ вероятно ще се откаже да опрощава данъците на мюфтийството!* (pik.bg, 13.03.2019г.). Тук е маркирана актуалността на новината (*ИЗПРЕВАРВАЩО В ПИК*), но авторът се застрахова за истинността на предлаганата теза чрез наречието (*вероятно*). Текстът на новината посочва източниците на тези предположения: *От вчера надделявало мнението, че спорната точка от Закона за вероизповеданията трябва да бъде оттеглена заради небивалата обществена реакция, научи ексклузивно ПИК...Прогноза*

на депутати от ГЕРБ е, че в най-близко време опрощаването на данъците...ще бъде анулирано.

Чрез **междуметия** също може да се изрази отношението на пишещия: Хм, дали не пропуснахме нещо? (webcafe.bg, 13.04.2017г.). Това заглавие се отнася за предизборните обещания на новото правителство. Съмнението е двойно подчертано – чрез междуметие (*хм*) и частица (*дали*). Освен журналистите, политиците също се усъмняват чрез употреба на междуметия: *Станишев: Родни олигарси ли? Хм, дребни риби* (dnes.bg, 12.11.2008г.).

На синтактично равнище пунктуационните знаци също могат да имат подобна смислова функция. **Кавичките** са от знаците, които могат да изразят дистанцираността на автора, неговото съмнение в информацията, която съобщава: „*Артекс*” „случайно” *се облагодетелствала от поправката за строителните разрешителни* (mediapool.bg, 25.03.2019г.), с лийд: *Спорният небостъргач на "Артекс" в столичния кв. "Лозенец" попада "инцидентно" и "случайно" в обхвата на специалната законова поправка, направила възможно построяването му.*

Усъмняване в смислеността на политическите предложения е налице и в един коментар, публикуван в сайта mediapool.bg: *Да вържем лева за юана: какво стои зад тази "оферта"?* (mediapool.bg, 07.03.2019г.). В лийда авторът е назовал причината за своето съмнение, а именно доколко това е добра оферта за България: *Печалба за страната ни няма да има – ще има дори нетна загуба, тъй като години наред ще "инвестираме" това, което сега получаваме без условия. И ще го инвестираме в строежа на тръби, паралелни на съществуващите. Но пък оставаме в газопреносния бизнес! Съмнението и иронията са изразени чрез още една употреба на кавички ("инвестираме").*

Друг журналистически похват, който се среща често в българските онлайн медии, е поставянето на **въпросителен знак** след съобщително изречение. По този начин авторът поставя под въпрос истинността или целесъобразността най-често на дадено действие: *Манолова се кандидатира за кмет на София?* (blitz.bg, 25.02.2019г.); *Парламентът поема контрола над Брекзит?* (mediapool.bg, 24.03.2019г.); *Цветанов излиза от парламента, остава в ГЕРБ?* (bnews.bg, 26.03.2019г.). Въпросителен знак се поставя и когато журналистите се разграничават от информацията, която съобщават: *Магически пръстени бдят над Мая Илиева?* (novini.bg, 06.04.2019г.). В случая това е чужда информация, како личи в първото изречение от лийда: *С магически пръстени, които закриват притежателите им и ги пазят от лоша енергия, се е сдобила най-*

богатата вдовица у нас Мая Илиева, написа хотарена. Този похват ясно дистанцира автора от съобщаваната информация, като приближава новините до предположенията и слуховете.

Разновидност на този похват, са случаите, в които авторът директно поставя въпрос дали една информация е истинна или не е: Вярно или не? ББР: Имаме най-високия кредитен рейтинг в България (mediapool.bg, 04.04.2019г.). След като съмнението е изразено още в заглавието, в самия текст авторът представя и причините, които са породили това съмнение: *На 1 април агенцията действително е повишила перспективата пред рейтинга на ББР. Но държавната банка изобщо не е финансовата институция с най-висок рейтинг в България. Най-високият кредитен рейтинг от "Фич" всъщност е на ОББ и той е "А"*. Ефектът при подобно изграждане на заглавието е привличане на читателското внимание: „Въпросителните изречения са изразителни и като заглавия. Изнасят основен за целия текст проблем на преден план, налагат по-полемичен тон на изложението.” (Велева 1988: 43).

На морфологично равнище, сред най-интересните начини за изразяване на съмнение в медиите, е употребата на преизказните форми. В научните среди са изказвани различни становища относно преизказването в българския език. Георги Герджиков определя граматичната категория, част от която са преизказните форми, като модална, но в същото време уточнява, че тя не е твърдествена на категорията наклонение. Според него преизказването може да се определи като 'модус на изказването' (modus dicendi), като разграничава четири модуса на изказване на действието в български език:

„а) Удостоверителен (тестимониален) модус (modus dicendi testimonialis, или накратко modus testimonialis).

б) Умозаключителен (конклузивен) модус (modus dicendi conclusivus, или накратко modus conclusivus).

в) Преизказен (ренаративен) модус (modus dicendi renarrativus, или накратко modus renarrativus).

г) Недоверчив (инверитативен) модус (modus dicendi inveritativus, или накратко modus inveritativus).” (Герджиков 2003: 74, 75, 85-86).

Схващанията на Руселина Ницолова за преизказването са сходни, като тя нарича преизказните форми – ренаративни, а недоверчивите (инверитативни) форми – дубитативни (Ницолова 2008: 334). Руселина Ницолова обръща внимание на една важна подробност. Когато се говори за: „възпроизведена реч, която в български се

граматикализира по определен начин чрез граматическата категория евиденциалност, в дефиницията за модалност трябва да се включи и отношението към глаголното действие и на автора на речта, а не само отношението на говорещия, в случая само възпроизвеждащ речта.” (Ницолова 2008: 317). В същото време в зависимост от това дали човекът, който възпроизвежда речта, е съгласен или не с информацията, се разграничават два вида евиденциали: ренаратив и дубитатив: „Както ренаративът, дубитативът означава като източник на информация чуждата реч, но за разлика от него дубитативът означава и съмнение, недоверие на говорещия относно достоверността на предаваната информация с източник трето лице, т.е. говорещият смята, че по-вероятно е отразяваната с дубитативна ситуация да не е истинна.” (Ницолова 2008: 370). Красимира Алексова обръща внимание на факта, че „тъй като дубитативът в българския език изразява негативна субективна оценка на актуалния говорещ/пишец за достоверността на информацията, която се съдържа в първично изказване, кодирано от своя страна оценката на своя автор, то може да се каже, че дубитативът представлява вторична оценка.” (Алексова 2015: 298). За целите на настоящото изследване ще се придържаме към термините, с които си служи Ницолова за разглеждането на този така широко дискутиран езиковедски въпрос.

В онлайн медиите един от често срещаните начини, по който журналистите показват, че предават чужди думи или чужда информация, е чрез употребата на ренаратив. Така те ясно маркират, че не са били свидетели на дадено събитие: *Коалиция с ГЕРБ нямало да погребее синята идея* (mediapool.bg, 22.03.2019г.). В лийда на новината е уточнен източникът на информация: *Явяването на ГЕРБ и СДС с обща листа за евроизборите няма да погребее синята идея. Това заяви пред БТВ бившият общински съветник в София Владимир Кисъов.*

Понякога журналистите използват преизказни форми не само в заглавието, но и в текста на новината: *Ветко Арабаджиев бил предупреден за удара и щял да бяга с милионите* (frognews.bg, 01.09.2018г.) (*бил предупреден, щял да бяга* – ренаратив). Лийдът също е изграден чрез ренаративни форми: *Ветко Арабаджиев е бил предупреден, че срещу него се готви удар. Това станало преди няколко седмици. Той обявил тревога в семейството и офисите. Целта била да се организира кризисно напускане на страната. В тази връзка били събрани милионите в кеш, които бяха открити в офиси.* След лийда следва и уточнение за източника на тази препредадена информация, което е предадено в индикатив (*съобщиха*): *Това съобщиха за Фрог нюз източници, близки до разследването.* Ницолова отбелязва една важна особеност на

ренаратива, а именно фактът, че „стилистичният ефект от избора на ренаратив не се ограничава само с изразяването на дистанцираност, но и се снижава регистърът на официалната реч до регистъра на битовата разговорна реч, до слуховете, клоките и под., което допълнително служи за изразяване на определено отрицателно отношение към предаваното изявление и към неговия автор.” (Ницолова 2008: 390).

Любопитен от езикова гледна точка е следващият пример: *Цветанов нямало да подава оставка?* (inews.bg, 25.03.2019г.). Лийдът отново има уточняваща функция: *Председателят на ПГ на ГЕРБ Цветан Цветанов няма да подава оставка като председател на предизборния щаб на управляващата партия. Това е споделил той с приближени партийни съратници, предава Епицентър.бг.* В случая интерес представлява фактът, че съмнението е изразено на две места. От една страна, има преизказване (*нямало* – ренаратив), а от друга – авторът поставя под въпрос тази информация.

Двойно усъмняване и ирония има в следващото заглавие: *А дано, ама надали! БСП нямало да участва в реденето на служебния кабинет* (rns.bg, 19.11.2016г.). То започва с възклицателно изречение, което включва частица (*надали*), изразяваща съмнението на автора. Следва и ренаративна форма (*нямало*). Лийдът посочва откъде идва тази информация: *БСП няма да участва нито с министри в служебния кабинет, нито ще се намеси в реденето му. Това обяви лидерът на социалистите Корнелия Нинова вчера на излизане от „Дондуков“ 2.*

В следващия пример в заглавието са препредадени чужди думи: *Димов пак не коментира собствеността на "Юлен", ако бил в лично качество, щял да каже* (actualno.com, 04.01.2019г.). Тук ренаративните форми (*бил, щял да каже*) са използвани, за да се наблегне на факта, че информацията е чужда. В същото време обаче личи и иронията на журналиста: *бил в студиото на сутрешния блок на bTV в качество на министър, а не в лично качество. Ако бил в лично качество, щял да има друга позиция, по думите му.* И по граматичен, и по лексикален път (*по думите му*) е изразено отношението на автора на текста: „Ако в изречението има и граматически, и лексикален или синтактичен маркер за опосредствана информация, се означава по-силна дистанцираност на говорещия от предаваната информация.” (Ницолова 2008: 335).

Ренаративни форми са използвани и в следващото заглавие: *Ален Делон щял да работи като жиголо, ако не бил станал актьор* (rik.bg, 26.09.2018г.), с лийд: *Един от най-големите френски актьори, Ален Делон, шеговито заяви, че вероятно би работил*

като жиголо, ако не беше станал актьор. В случая съмнението е двойно – първо самият Ален Делон изказва предположение, че *вероятно би работил като жиголо*, а след това и журналистът, който препредава тази чужда информация, изказва своя скептицизъм като преизказва думите на Делон (*бил станал – беше станал*). Впечатление прави, че се наблюдава редуване: в заглавието има преизказни форми, а в текста са непреизказни (както е в последния пример) или обратното – в заглавието се използват непреизказни форми, а в текста преизказни.

Семантичният инвариант на ренаратива е препредаване на чужда информация. Невинаги обаче журналистите посочват откъде са получили тази информация: *Джамбазки бил казал днес, че ще направи сърбите луди заради лицемерната им политика в Босилеград* (rogled.info, 13.11.2017г.). В този пример е очевидно, че авторът не е свидетел на изказването на Джамбазки, но въпреки това не посочва своя източник. Така за читателите остава сами да преценят доколко достоверна е новината.

Оборването на слухове също може да бъде направено чрез изразяване на съмнение: *Плочев не бил дал оставка, а само писмо, надзорниците щели да решат дали да си ходи* (dnes-bg.org, 29.05.2018г.). В случая тази статия се позовава на материал, публикуван от 24chasa.bg, които от своя страна също препредават чужда информация: *Пред БНР самият Плочев съобщи, че не е подавал оставка*.

За това как журналистите умеят да се измъкват от поемането на отговорност за истинността на една новина, свидетелства следния пример: *Цветанов бил оповестил нова управляваща коалиция – ГЕРБ, ДПС, ОП* (dnes.bg, 16.02.2019г.). Употребата на преизказна форма (*бил оповестил*) маркира чуждият източник на информация, който е и посочен в началото на текста на новината: *Според лидера на БСП Корнелия Нинова председателят на парламентарната група на ГЕРБ Цветан Цветанов е оповестил истината за нова управляваща коалиция - ГЕРБ, ДПС, ОП*.

Недоверчивите форми, или т.нар. дубитатив, се използват сравнително по-рядко в българските информационни сайтове, но представляват интерес, тъй като именно чрез тях се изразява открито недоверие и съмнение в чуждата информация, която се препредава. Изграждането на заглавията чрез преизказни и недоверчиви форми е характерно за сайта bgsniper.com: *Ахмед Доган (не) щял бил да се връща в политиката. Кога си е отивал?! (bgsniper.com) (щял бил да се връща – дубатативна форма за бъдеще време)*. Тук е създадена двусмислица чрез поставянето на отрицателна частица пред глагола, а несъгласието на автора прозира и от последвалия риторичен въпрос, който завършва с въпросителен и удивителен знак (?!). В случая второто изречение от

заглавието подчертава скептицизма на автора, заложен в първото изречение: „...риторичният въпрос по своята същност не е въпрос и няма никакво отношение към риториката; това е просто косвено експресивно средство.” (Bally 1921: 269). Следващият пример е отново от политическите новини: *Радикални кретени бръщолевят, че Цв.Цв. щял бил да сменя Бойко Борисов като премиер. Образцова олигофрения* (bgsniper.com). Тук дубитативната форма за бъдеще време (*щял бил да сменя*) е съпроводена от редица пейоративни средства от жаргонната и медицинска лексика (*радикални кретени; бръщолевят; олигофрения*) и нетипичното изписване на името на политик чрез съкращение на името и фамилията (*Цв. Цв.*), като всичко това красноречиво говори какво е отношението на журналиста към дадената информация. Герджиков отбелязва, че формите на дубитатива (или недоверчивите форми, както ги нарича той) „винаги изразяват и резервираност на говорещия по отношение на изказването, което се препредава, показват, че говорещият се съмнява в една или друга степен в достоверността на информацията, която се препредава, не е съгласен с нея, дистанцира се от нея, не се ангажира с нея, има иронично отношение към нея.” (Герджиков 2003: 19).

Направеният преглед ясно показва, че журналистите в българските онлайн медии често подлагат на съмнение информацията, която съобщават, като използват за това различни граматически, пунктуационни и лексикални средства. Те се усъмняват не само в това доколко реално е едно събитие, но и в това доколко целесъобразно е то. Сред похватите, с които умело си служат медиите, е употребата на лексеми, чиято семантика изразява съмнение. На синтактично равнище кавичките и въпросителните знаци също допринасят за дистанцирането от дадена информация. От лингвистична гледна точка безспорно най-интересен начин за израз на съмнение е използването на преизказни форми. Употребата на ренаратива не се характеризира с изразяване на съмнение, но въпреки това представлява интерес, тъй като ренаративните форми често се комбинират с лексикални и синтактични елементи, които изразяват недоверие. От своя страна, дубитативните форми освен че ясно маркират чужда информация, позволяват на журналистите да изразят своето недоверие и съмнение в думите и действията най-често на политиците.

Цитирана литература:

Алексова, Красимира. 2015. Употреби на дубитатива в съвременния български език. Във: *Филологическият проект – кризи и перспективи*. Сборник доклади от международна научна конференция (24 – 26 април 2015). 297 – 314. Велико Търново: Фабер.

Велева, Мая. 1988. *Стилистика на журналистическите жанрове*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Герджиков, Георги. 2003. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Ницолова, Руселина. 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Bally, Ch. 1921. *Traité de stylistique française*. Seconde edition. Paris.

Aleksova, Krasimira. 2015. Upotrebi na dubitative v sãvremennija bãlgarski ezik. Vãv: *Filologičeskijat projekt – krizi i perspektivi*. Sbornik dokladi ot meždunarodna naučna konferencija (24 – 26 april 2015). 297-314. Veliko Tãrnovo: Faber.

Veleva, Maja. 1988. *Stilistika na žurnalističeskite žanrove*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Gerdžikov, Georgi. 2003. *Preizkazvaneto na glagolното dejstvie v bãlgarskija ezik*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Nicolova, Ruselina. 2008. *Bãlgarska gramatika. Morfologija*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

*

Катерина Войнова
София 1504
Бул. „Цар Освободител“ 15
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра по български език
ksmile@abv.bg

Katerina Voynova
Sofia 1504
15 Tzar Osvoboditel Blvd.
Sofia University St. Kliment Ohridski
Department of Bulgarian Language
ksmile@abv.bg

